

Overovanie modelu na cieľ orientovaného správania aplikovaného na agresiu

Verification of extended model of goal directed behavior applied on aggression

Katarína Vasková^{1*}

¹Katedra psychológie, FF UPJŠ v Košiciach

Abstrakt

Štúdia si kladie za cieľ overiť Model na cieľ orientovaného správania autorov Peruginiho a Bagozziho (2001) aplikovaného na agresiu, a to pomocou dvoch výskumných štúdií. Prvá z nich overovala jeho pôvodnú podobu, v druhej došlo k modifikácii obsahu škály zachytávajúcej kontrolu. V prvej štúdií pozostával výskumný súbor zo 182 respondentov, v druhej štúdií z 203 študentov, ktorým bol administrovaný Richetinovej, Richardsonovej a Boykinov (2011) dotazník a Dotazník reakcií na konflikty (Richardson & Green, 2006). Bol overovaný predpoklad, že jednotlivé vzťahy medzi premennými budú porovnateľné s pôvodnými, preukázanými v pôvodnej štúdií. Výsledky prvej štúdie preukázali nedostatočnú výstižnosť modelu ako celku. Problematickým bol najmä faktor vnímanej kontroly nad správaním. V druhej štúdií model s novou škálou kontroly vykazoval postačujúce vlastnosti, pričom sa potvrdila jej dôležitá úloha pri predikcii správania už na úrovni predvôľových procesov.

Kľúčové slová: model na cieľ orientovaného správania, agresia, sebakontrola

Abstract

The study was aimed to verify Model of Goal Directed Behavior (EMGB) by Perugini and Bagozzi (2001) applied on aggression by Richetin, Richardson and Boykin (2011). Two different studies were performed. Firstly original form of model was verified. In the second study, modification of EMGB through new conceptualization of scale of perceived behavioral control was executed. The research sample consisted together from 385 students of University of P.J. Šafárik and High school in Košice (182 respondents (78 men, 104 women with average age 20,84 years and standard deviation 1,94), who were involved in first study and 203 students (49 men and 154 women, with average age 19,71 and standard deviation 1,99) participated in second study) who were administrated questionnaire by Richetin et al. (2011) and Richardson Conflict Response Questionnaire

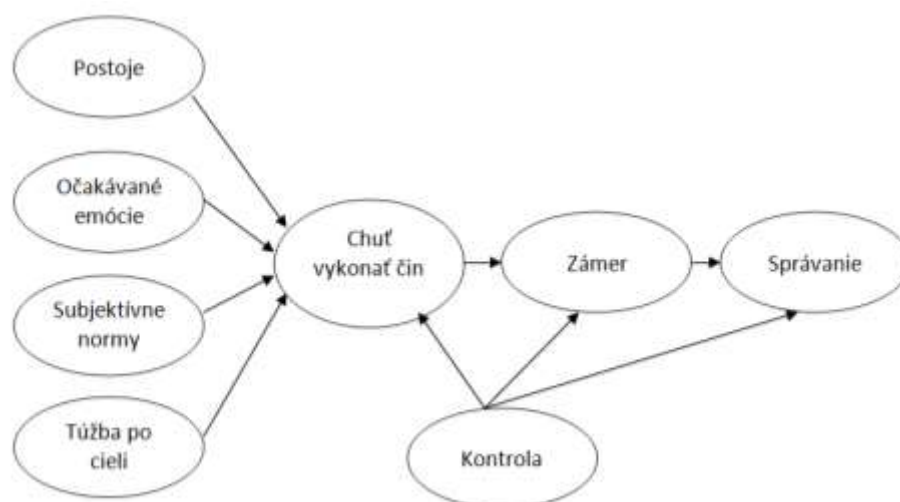
*Korespondenční autor: PhDr. Katarína Vasková, Ph.D., Katedra psychológie, Filozofická fakulta Univerzity P.J. Šafárika v Košiciach, Moyzesova 9, 040 59 Košice
E-mail: katarina.vaskova@gmail.com

(Richardson & Green, 2006). Expectancy of comparable relationships between particular factors of EMGB in comparison to its published original version was verified. Data were analyzed by structural equation modeling. In first study was shown insufficient fit of EMGB model. There were hypothesized two main sources of problems. At first, weak relationship between attitudes and behavioral desire was shown. Following statistical procedures confirmed its direct impact on intention, what is in correspondence with another studies (see Leone, Perugini & Ercolani, 2004, Perugini & Bagozzi, 2001, Richetin et al., 2011). Second source of problems was identified in factor named perceived behavioral control. Difficulties from our point of view lied in conceptualization of the term and its subsequent measurement. In the second study was involved new conceptualization of control. It corresponded with Baumeister's understanding of self-control as asserting control over one's emotions, thoughts and behavior. After this modification sufficient fit of EMGB was shown. Besides this, factor of self-control was the strongest predictor of behavioral desire. Also important impact of this factor on prevolitional stages of aggressive behavior was identified. Next important predictor of behavioral desire was anticipation of positive emotions, but not negative emotions. These results correspond with theory of self-regulation where behavior that is focused on goal attainment is accompanied with positive emotions (see for example Cacioppo, Gardner & Berntson, 1999, Carver, 2004). Results confirmed not only sufficient model fit, but also explained 53% of variance of behavioral desire, 68% of intention and 37% of behavior. Some limitations should be mentioned - especially unequal gender representation in the second sample. Some results could be affected by lower sample size. For the future we recommend use also other types of aggressive behavior in verification EMGB and also to apply more complex incorporation of inhibition to the model. At last, character of this study is co-relational, therefore further researches should manipulate with key variables in experimental way to appraise main characteristics of stated theoretical background.

Keywords: Model of Goal-Directed Behavior, aggression, self-control

Úvod

Napriek tomu, že problematika agresie púta pozornosť teoretikov už dlhú dobu, dodnes pretrvávajú snahy o jej komplexné vysvetlenie. Pri pohľade na dostupné zdroje môžeme pozorovať dve základné línie výskumu a teoretického bádania. Jedna sa špecializuje na štúdium parciálnych faktorov agresie buď zachytávaním kognitívnych, alebo afektívnych faktorov, prípadne ich interakcie. Druhá línia sa snaží preniknúť do problematiky prostredníctvom komplexných modelov, integrujúcich kognitívnu aj afektívnu sféru. Ich základom je snaha postihnúť správanie človeka v čo najväčšej šírke, aby tak bolo možné vysvetliť jeho rozmanitosť. Na túto druhú líniu nadväzuje aj pomerne nový Model na cieľ orientovaného správania (ďalej len EMGB – Extended Model of Goal Directed Behavior; Perugini & Bagozzi, 2001, obr. 1), ktorý je rozšírením všeobecne známej Ajzenovej (1988, podľa Armitage & Conner, 2001) Teórie plánovaného správania (TPB – Theory of Planned Behavior).

Obr.1 EMGB podľa Richetinovej, Richardsonovej a Boykina (2011, s. 45)

Pôvodná podoba tejto teórie pozostávala z kľúčových premenných – postojov, subjektívnych noriem a vnímanej kontroly, ktoré spolu so zámerom predikovali správanie. Zmena, ktorú aplikovali Perugini a Bagozzi vo svojich prácach (2001, 2004a, 2004b) tkvela v širšom začlenení sebaregulujúcich prvkov do modelu. Vychádzali z predpokladu, že premyslené konanie človeka je previazané s jeho cieľmi (Perugini & Conner, 2000). Tu však neostávajú len pri formulácii cieľa ako zdroja motivácie, ale konceptualizujú aj túžbu ako jednu z dôležitých motivačných premenných. V ich ponímaní túžba transformuje dôvody pre uskutočnenie správania na motiváciu k jeho realizácii, a teda pôsobí ako faktor indikujúci úmysel správať sa istým spôsobom. Podľa autorov ide o prvý krok smerujúci k rozhodnutiu vykonať konkrétny čin (Perugini & Bagozzi, 2004a). V neskorších prácach dochádza k odlíšeniu behaviorálnej túžby (konkrétne ide o chuť správať sa istým spôsobom) od túžby dosiahnuť cieľ (Perugini & Conner, 2000, Richetin et al., 2011).

Ako ďalšie prvky sebaregulácie boli do modelu inkorporované aj očakávané emócie. Tieto disponujú špecifickým charakterom, nakoľko nejde o aktuálne prežívané emócie, ale o emócie, ktoré človek očakáva, že bude prežívať ak sa bude správať istým spôsobom. V súčasnosti existuje niekoľko výskumných štúdií potvrdzujúcich ich dôležitosť pri regulácii správania (Baumgartner, Pieters & Bagozzi, 2008, Gini, 2006, Leone, Perugini & Bagozzi, 2005).

Výhodou takto formulovanej teórie aplikovanej na agresívne správanie je nielen spomínané explicitné začlenenie sebaregulácie do celého procesu, ale v porovnaní s inými, už existujúcimi modelmi agresie (napríklad Všeobecný model agresie Andersona a Bushmana (2002), či Model spracovania sociálnych informácií autorov Cricka a Dodgea (1994)), pracuje s rovnakými pojmami na konkrétnejšej úrovni. Ide tak o model, ktorý je svojou povahou nielen zrozumiteľný a dostatočne komplexný, ale rovnako ponúka aj možnosť svojho uplatnenia a overenia vo výskumnej praxi. (Výskumy potvrdili výrazné zlepšenia prediktability správania po začlenení uvedených zmien oproti TPB. Kým Teória plánovaného správania vysvetľovala 32% variancie zámeru a 20% správania, EMGB postihuje 79% variancie zámeru (Perugini & Bagozzi, 2004b)).

Na druhej strane sa pri štúdiu dostupných prác môžeme stretnúť aj s niekoľkými prípadmi, v ktorých model vykazuje isté limity. Tie spočívajú nielen v jeho silne aktivačnom charaktere, ale súvisia aj s konštruktom vnímanej behaviorálnej kontroly. V súvislosti s jej konceptualizáciou môžeme upozorniť na odlišnosti v jej chápaní oproti súčasnému ponímaniu sebakontroly. Aktuálne sa veľké množstvo výskumov sústreďuje na *sebakontrolu*, ktorá je popisovaná ako schopnosť prekonať vlastné reakcie, čo v sebe zahŕňa aj myšlienky, emócie a správanie. Týka sa vedomej snahy upraviť svoje správanie, najmä inhibíciou nežiaducich impulzov a túžob (Baumeister, 2002, Baumeister & Alquist, 2009).

Kontrola tak ako ju zadefinovali Ajzen a Fishbein (2002, podľa Kraft, Rise, Sutton & Roysamb, 2005) pozostáva naproti tomu z dvoch základných komponentov, ktoré sú vzájomne prepojené - sebaúčinnosti a kontrolovateľnosti. Sebaúčinnosť ako zložka kontroly zahŕňala obťažnosť a sebadôveru, s akou jedinec realizuje konkrétne správanie. Druhý komponent obsahoval vnútorné presvedčenia ľudí o tom, či majú kontrolu nad správaním a či je jeho vykonanie alebo nevykonanie závislé od ich vôle (tamtiež). Zahrnutie sebaúčinnosti do konceptu vnímanej behaviorálnej kontroly poukazuje na jej širšie chápanie oproti sebakontrolu.

Všetky uvedené informácie slúžili ako podnety pre realizáciu výskumu, kde základným cieľom bolo overovanie Modelu na cieľ orientovaného správania. V nadväznosti na vyššie uvedené limity EMGB sme sa pritom rozhodli realizovať dve na seba nadväzujúce výskumné štúdie, kde predmetom prvej bolo overovanie celistvosti a zmysluplnosti pôvodnej verzie EMGB. Druhá štúdia sa naproti tomu zameriava na vyrovnávanie sa modelu ako celku so zmenou súvisiacou s novou konceptualizáciou kontroly. Predpokladali sme pritom, že vzťahy medzi premennými EMGB modelu aplikovaného na slovenskú vzorku budú porovnateľné s pôvodnými, preukázanými Richetinovou et al. (2011) v oboch prípadoch.

ŠTÚDIA 1

Metodika

Výskumný súbor

Výskumný súbor tvorilo 78 mužov (42,86%) a 104 žien (57,14%), spolu 182 respondentov vo veku od 18-28 rokov (priemerný vek bol 20,84 rokov so štandardnou odchýlkou 1,94). Usilovali sme sa pritom o vyváženejšie zastúpenie mužov a žien oproti pôvodnému výskumu, kde bolo v priemere 25% mužov a 75% žien, spolu 142 respondentov.

Šlo o študentov Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a posledného ročníka gymnázia v Košiciach.

Metóda

Richetinovej, Richardsonovej a Boykinov dotazník

Pre účely tohto výskumu bola vytvorená metodika, vychádzajúca z pôvodného autorského článku Richetinovej et al. (2011). Pozostávala z niekoľkých vnútorných častí podľa premenných, ktoré zachytávala. Zameriavala sa na postoje, normy, očakávané emócie, túžbu po celi a správaní, zámer a napokon aj na vnímanú behaviorálnu kontrolu. Každá z premenných bola ošetrená minimálne tromi položkami. Takisto obsahovala otázky týkajúce sa základných údajov o respondentovi - vek, rod a vzdelanie.

Rozdiel naproti pôvodnému dotazníku môžeme zhrnúť do niekoľkých bodov:

- 1) Pôvodná metodika nebola bližšie situačne špecifikovaná - v našom prípade bola použitá modelová situácia podrazu blízkym priateľom alebo partnerom.
- 2) Pôvodná metodika sa zameriavala na nadávanie - v slovenskej verzii dotazníka bol využitý aj pojem kričanie, pod ktorým sa myslí aj nadávanie.
- 3) V slovenskej verzii boli vynechané 2 položky kvôli problematickosti jazykového prevodu do slovenských podmienok

Respondenti mali vyjadriť svoju odpoveď pomocou 7 bodovej škály, kde 1 vyjadrovalo "vôbec nie" a 7 "veľmi". Hodnoty Cronbachovej alfy sa pre jednotlivé subškály pohybovali v rozpätí 0,792 až po 0,880 s výnimkou škály vnímanej behaviorálnej kontroly, kde $\alpha = 0,63$ po vynechaní dvoch položiek. Po zvážení bola do ďalších analýz zahrnutá aj škála kontroly napriek nízkej vnútornej konzistencii, pričom sme vychádzali z pôvodnej publikácie Richetinovej et al. (2011) kde v prvej štúdií nastala obdobná situácia.

Dotazník reakcií na konflikty (Richardson Conflict Response Questionnaire, RCRQ (Richardson & Green, 2006))

Vzhľadom na potreby nášho výskumu bola využitá len časť tohto dotazníka týkajúca sa priamej agresie, ktorá obsahovala 10 položiek ($\alpha = 0,77$). Inštrukcia znela nasledovne:

"Pokúste sa spomenúť si na akékoľvek situácie z posledných dvoch týždňov, počas ktorých niekto urobil, alebo povedal niečo, čo vás nahnevalo. Na škále od 1 po 5 zaškrtnite ako často ste v týchto situáciách reagovali práve spôsobom, na ktorý sa pýtame." V tomto prípade 1 znamenala "ani raz" a 5 "veľmi často".

Oba dotazníky boli podrobené duálnemu prekladu.

Priebeh výskumu

Výskum bol realizovaný v roku 2011 na dvoch školách, šlo o Univerzitu P. J. Šafárika v Košiciach a Gymnázium, takisto so sídlom v Košiciach. Zber dát prebiehal počas vyučovacích hodín so súhlasom vedenia. Respondenti boli v úvode informovaní o cieľoch a podmienkach účasti. V prípade, že súhlasili s participáciou im bola predložená dotazníková batéria, pozostávajúca z vyššie uvedených metodík, na ktorej vyplnenie mali neobmedzený čas, zväčša však plne postačovalo 45 minút. V prípade potreby im boli dodatočne zodpovedané všetky otázky.

Získané dáta boli analyzované prostredníctvom softvéru SPSS 20 a AMOS 20 za použitia štruktúrného modelovania. Pri odhade parametrov bola využitá metóda maximálnej vierohodnosti.

Výsledky

Prvé analýzy, ktoré boli uskutočnené odzrkadľovali snahu overiť platnosť vzájomných vzťahov medzi faktormi tak, ako ich popisuje Richetinová et al. (2011) (Hodnoty vzájomných korelácií medzi faktormi v porovnaní s pôvodnou štúdiou približuje tab. 1).

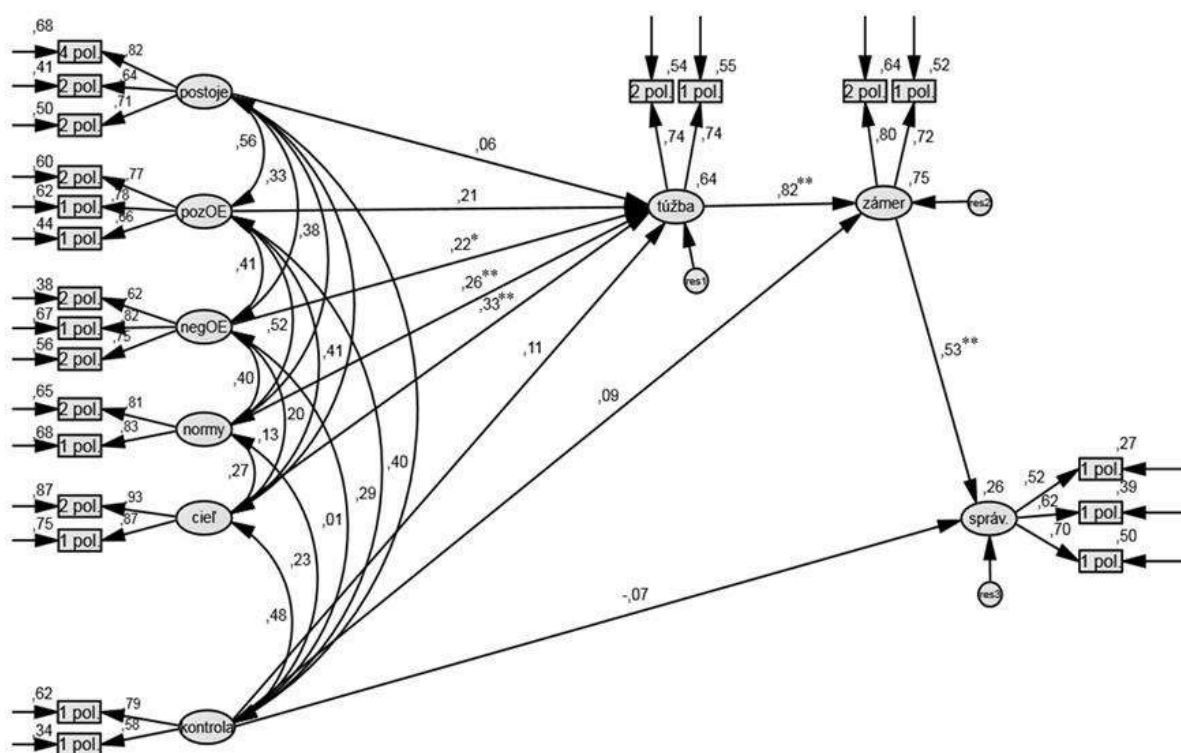
Tab. 1 Korelácie medzi faktormi EMGB modelu v prvej štúdii v porovnaní s hodnotami pôvodnej autorskej štúdie (Richetin et al., 2011, s. 41)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. postoje	1. štúdia	1								
	Richetinová (2011)									
2. túžba po cieľi	1. štúdia	0,34**	1							
	Richetinová (2011)	0,33**								
3. normy	1. štúdia	0,30**	0,25**	1						
	Richetinová (2011)	0,38**	0,07							
4. kontrola	1. štúdia	0,26**	0,35**	0,16*	1					
	Richetinová (2011)	0,35**	0,37**	0,13						
5. pozitívne emócie	1. štúdia	0,45**	0,15*	0,39**	0,21**	1				
	Richetinová (2011)	0,67**	0,36**	0,26*	0,39**					
6. negatívne emócie	1. štúdia	0,26**	0,12	0,33**	0,00	0,34**	1			
	Richetinová (2011)	0,14	0,21*	0,08	0,07	0,29**				
7. behaviorálna túžba	1. štúdia	0,34*	0,45**	0,43**	0,29**	0,33**	0,39**	1		
	Richetinová (2011)	0,47**	0,60**	0,15	0,59**	0,53**	0,15			
8. zámer	1. štúdia	0,43**	0,45**	0,39**	0,30**	0,41**	0,30**	0,57**	1	
	Richetinová (2011)	0,58**	0,44**	0,27*	0,57**	0,54**	0,21*	0,73**		
9. správanie	1. štúdia	0,21**	0,13	0,18	0,16*	0,35**	0,30**	0,32**	0,38**	1
	Richetinová (2011)	0,20*	0,18	0,23*	0,24*	0,06	0,15	0,19	0,35*	

*. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$

Vzhľadom na veľkosť vzorky bol najskôr aplikovaný parciálny disagregačný model, ktorého výsledkom bola redukcia položiek v takom smere, aby sa vytvorili dva alebo tri indikátory ku každému z konštruktov (Hoe, 2008). Celkovú výstižnosť modelu potvrdzuje hodnota chí-kvadrátového testu, ktorá by nemala byť signifikantná. Medzi ďalšie indikátory boli zaradené štandardné ukazovatele, konkrétne SRMR a RMSEA (ktorých hodnota by mala byť nižšia ako 0,08), GFI ($\geq 0,90$) a CFI ($\geq 0,95$). Prediktívna sila modelu bola testovaná pomocou kritéria R^2 , ktoré poukazuje na podiel vysvetlenej variancie závislej premennej (napr. správania). Napokon medzi dôležité ukazovatele sa zaradzujú aj hodnoty štandardizovaných odhadov jednotlivých parametrov.

V tomto prípade hodnoty výstižnosti boli nasledovné: $\chi^2(184)=340,4$; $p<0,0001$; SRMR=0,070; GFI=0,860; CFI=0,896; RMSEA=0,069. Na základe uvedených indikátorov môžeme povedať, že teoretický model nereflektuje empiricky získané dáta. Bližší pohľad na hodnoty regresných váh (obr.2) ukazuje najmä na problematickosť faktora kontroly ($\gamma=0,11$ pri predikcii behaviorálnej túžby, $\gamma=0,09$ pri predikcii zámeru a $\gamma=-0,07$ pri predikcii správania) a tiež postojov ($\gamma=0,06$ pri predikcii behaviorálnej túžby).

Obr. 2 Odhady štandardizovaných parametrov EMGB (štúdia 1, N=182)

Vysvetlivky: pol. – položka, pozOE – pozitívne očakávané emócie, negOE – negatívne očakávané emócie, cieľ – túžba po dosiahnutí cieľa, túžba – túžba správať sa istým spôsobom, správ. – správanie. * $p<0,05$, ** $p<0,01$

V súvislosti so vzťahom postojov k behaviorálnej túžbe sa však predpokladá, že v procese rozhodovania sa môžu vyskytnúť prípady, kedy sa vzťahujú na zámer priamo a nie sprostredkovane (Leone, Perugini & Ercolani, 2004, Richetin et al. 2011). Aktuálne sa tento jav pripisuje charakteru zvolenej formy správania. Z toho dôvodu sme aj do nami testovaného modelu zaradili túto zmenu. Hodnoty indikátorov výstižnosti modelu sa rapídne nezlepšili

($\chi^2(183)=332,530$; $p<0,0001$; $SRMR=0,0675$; $GFI=0,863$; $CFI=0,901$; $RMSEA=0,067$), avšak na základe hodnôt regresnej váhy ($\gamma=0,30$) sa dá usudzovať, že postoje sa v prípade verbálnej agresie priamo vzťahujú ku zámeru.

Po uvedených úpravách modelu možno zhrnúť, že dáta sú v relatívnom, avšak nie v perfektnom súlade s predpokladaným modelom. Vzťahy medzi behaviorálnou túžbou ($R^2=0,64$), zámerom ($R^2=0,75$) a správaním ($R^2=0,26$) sú v súlade s teoretickými očakávaniami, no kontrola nemá štatisticky významný vplyv na žiadnu z ďalších latentných premenných.

Diskusia

Za pomoci štruktúrneho modelovania sme sa najskôr usilovali overiť platnosť EMGB v našich podmienkach. Hodnoty jednotlivých ukazovateľov výstižnosti modelu však neboli postačujúce, a to aj napriek tomu, že v zásade išlo o replikáciu Richetinovej et al. (2011) výskumu. Pri bližšej analýze jednotlivých výsledkov sme identifikovali dva činitele, ktoré mohli stáť na pozadí problému.

V prvom rade sa ukázala neprimerane nízka sila predikčného vzťahu postojov k behaviorálnej túžbe. Podobná situácia však už v niektorých štúdiách overujúcich celistvosť a zmysluplnosť EMGB modelu nastala (pozri napr. Leone et al., 2004, Perugini & Bagozzi, 2001, Richetin et al., 2011). Richetinová et al. (2011), ako sme už uviedli vyššie, vidí príčinu vo forme správania a v situácii provokácie. Iní autori (napr. Leone et al., 2004) to vysvetľujú tým, že súčasťou postojov ako takých nie je explicitný motivačný obsah, čo môže mať za následok ich väzbu skôr k zámeru a nie k chuti vynadať. Z toho dôvodu bola do modelu zaradená priama väzba postojov na zámer. Táto sa síce potvrdila a ukázala ako významná, no celková výstižnosť modelu sa výraznejšie nezlepšila. Zistenia môžeme deduktívne pripísať pretrvávaniu negatívneho pôsobenia ďalších faktorov na výsledky štruktúrneho modelovania.

Medzi tie môžeme zaradiť vnímanú behaviorálnu kontrolu. Ide o premennú, ktorá vykazovala isté problémy už v pôvodnej Richetinovej et al. (2011) publikácii. Tie sa týkali najmä vnútornej konzistencie škály, ktorá ju zachytávala. Autori situáciu riešili vyradením dvoch zo štyroch položiek, čím sa hodnota Cronbachovej alfy zvýšila z neprijateľných 0,12 na 0,57. Podobná komplikácia sa objavila aj v našich podmienkach, kde sme rovnakým spôsobom z pôvodných 0,31 zvýšili jej hodnotu na 0,63. Napriek tomu, však boli zaznamenané prakticky nulové predikčné vzťahy kontroly nielen k túžbe a zámeru, ale aj k samotnému správaniu.

Uvedené zistenia boli prekvapujúce, nakoľko celý výskumný projekt bol zasadený do situácie provokácie k verbálnej agresii. Prijateľným vysvetlením by mohla byť prítomnosť automatickej reakcie, ktorej kľúčovou charakteristikou je práve absencia kontrolných mechanizmov (pozri napr. Anderson & Bushman, 2002, Hoffman, Friese & Strack 2009, Metcalfe & Mischel, 1999, Strack & Deutch, 2004, a iní), avšak metodiky, ktoré boli použité sa zameriavali na premyslené konanie. Na druhej strane je všeobecne známe, že vplyv kontroly v procese vedomého rozhodovania nie je zanedbateľný (pozri napr. Anderson & Bushman, 2002, Leone et al., 2004, Perugini & Bagozzi, 2001, Perugini & Conner, 2000,

Richetin et al., 2011, Stucke & Baumeister, 2006 a ďalší). Na základe týchto zistení môžeme povedať, že postavenie kontroly nie je teoreticky opodstatnené.

Ďalšia možná príčina absencie očakávaného vplyvu kontroly, avšak už skôr technického charakteru, môže spočívať v samotnej konceptualizácii pojmu. Autori vymedzili vnímanú behaviorálnu kontrolu v zmysle mať pod kontrolou svoje správanie, ale takisto aj vnímanie obťažnosti pri jeho realizácii. Súčasťou je teda aj sebaúčinnosť. Napriek tomu, že sa rovnako vzťahuje k agresii (pozri napr. Barchia & Bussey, 2011, Urbánek & Čermák, 1997) je možné, že v našich podmienkach v spojení s kontrolou vykazuje problémy, čo napokon potvrdili už spomínané nízke hodnoty vnútornej konzistencie škály. Uvedené zistenia len zdôrazňujú potrebu ďalšej verifikácie modelu ako celku.

Napriek spomínaným nedostatkom EMGB sa potvrdili viaceré predikčné väzby medzi ostatnými premennými. Konkrétne môžeme uviesť potvrdený nepriamy vplyv túžby po celi na správanie prostredníctvom behaviorálnej túžby a zámeru, pričom korelácie medzi správaním a túžbou po celi neboli významné rovnako, ako aj v pôvodnej autorskej publikácii. Medzi ďalšie dôležité väzby, k potvrdeniu ktorých došlo môžeme zaradiť aj schopnosť predikcie zámeru pomocou behaviorálnej túžby ($\beta_1=0,82$) a predikcie správania pomocou zámeru ($\beta_2=0,53$). V oboch prípadoch išlo o významné hodnoty regresných váh. V porovnaní so zahraničnými štúdiami môžeme povedať, že patrili medzi najlepšie (pozri napr. Leone et al., 2004, Perugini & Bagozzi, 2001, Perugini & Conner 2000, Richetin et al., 2011).

Medzi najsilnejšie prediktory túžby (a teda aj správania) tak môžeme zaradiť nielen ciele ($\gamma=0,33$), ale aj očakávané emócie, čím sa zároveň potvrdil aj ich regulačný vplyv na správanie. Vo všeobecnosti sa vidina negatívnych emócií po kričaní vzťahovala k chuti druhému vynadať alebo na neho nakričať ($\gamma=0,22$). Ukázalo sa, že negatívne emócie boli naproti pozitívnym emóciám očakávaným po kričaní významným prediktorom túžby, čo je v rozpore s väčšinou dostupných zistení rôznych autorov (pozri napr. Perugini & Bagozzi, 2001, Perugini & Conner, 2000, Richetin et al., 2011). V tejto súvislosti sa môžeme odvolať na početné tvrdenia (pozri napr. Baumgartner et al., 2008; Lewitzka, Peeters, Czapinski, 1992; Taylor, 1992; Tversky & Kahneman, 1981), podľa ktorých negatívne emócie sú silnejšími determinantmi behaviorálneho zámeru a majú výraznejší vplyv na spracovanie informácií, persuáziu a správanie, no rovnako aj tieto zistenia vyžadujú ďalšiu verifikáciu.

Na záver môžeme spomenúť, že pri celkovom náhľade bola preukázaná pomerne vysoká schopnosť predikcie behaviorálnej túžby ($R^2=0,64$), zámeru ($R^2=0,75$) a správania ($R^2=0,26$) porovnateľná s Richetinovej et al. (2011, str. 39 a 45) výsledkami, kde jednotlivé prediktory vysvetľujú 56% variancie túžby, 56% zámeru a 12% správania.

ŠTÚDIA 2

V snahe o obsahovú modifikáciu EMGB, ktorá spočívala v priblížení konceptu vnímanej behaviorálnej kontroly súčasnému ponímaniu sebakontroly, a rovnako v nadväznosti na vyššie uvedené zistenia, bol s časovým odstupom 1 roka realizovaný druhý výskumný

projekt, ktorého cieľom bolo overenie modifikovaného Modelu na cieľ orientovaného správania.

Metodika

Výskumný súbor

Výskumný súbor pozostával z 203 študentov vysokej školy a dvoch stredných škôl, pričom zastúpenie mužov a žien nebolo rovnocenné. Spolu ho tvorilo 49 mužov (24,13%) a 154 žien (75,86%) vo veku od 16 do 25 rokov (priemerný vek bol 19,71, so štandardnou odchýlkou 1,99). Jednalo sa o študentov Univerzity P. J. Šafárika, posledných ročníkov gymnázia a strednej odbornej školy v Košiciach. Zber dát prebiehal počas vyučovacích hodín so súhlasom vedenia. Úvodom boli všetci účastníci informovaní o cieľoch a podmienkach projektu. Žiadny respondent neodmietol svoju účasť na výskume.

Metóda

Richetinovej, Richardsonovej a Boykinov dotazník

V druhej výskumnej štúdií bol použitý modifikovaný dotazník Richetinovej et al. (2011), ktorého zmena spočívala v optimalizácii znenia štyroch položiek týkajúcich sa sebakontroly.

Pôvodné znenie položiek bolo nasledovné:

- 1) Nakoľko by ste mali pod kontrolou to, či by ste na priateľa kričali?
- 2) To, či na niekoho budem alebo nebudem kričať je len a len na mne.
- 3) Kričať na takého priateľa by bolo pre mňa ťažké.
- 4) Keby som chcel, tak by bolo pre mňa jednoduché na neho kričať.

Tieto boli upravené do nasledovnej podoby, pričom použitie ostatných škál a metodík ostalo v nezmenenej podobe. Najvýraznejším prvkom zmeny bolo očistenie konceptu vnímanej behaviorálnej kontroly od sebaúčinnosti a zosúladenie jej obsahu so súčasným ponímaním sebakontroly (Baumeister, 2002, Baumeister & Alquist, 2009).

- 1) Dával by som si pozor na to, čo hovorím.
- 2) Snažil by som sa zostať pokojný.
- 3) Kontroloval by som sa.
- 4) Snažil by som sa udržať svoje emócie na uzde.

Priebeh výskumu

Výskum bol realizovaný v roku 2012 na troch školách, konkrétne na Univerzite P. J. Šafárika v Košiciach, Gymnázium a Strednej odbornej škole takisto so sídlom v Košiciach. Zber dát prebiehal rovnako ako v predchádzajúcej štúdií počas vyučovacích hodín so súhlasom vedenia. Úvodom boli všetci účastníci informovaní o cieľoch a podmienkach projektu. V prípade, že súhlasili s participáciou ďalej pracovali na vyplnení testovej batérie, na čo mali neobmedzený čas, ktorý rovnako ako v prvej štúdií zväčša nepresiahol 45 minút. V prípade potreby im boli dodatočne zodpovedané všetky otázky.

Získané dáta boli opäť analyzované prostredníctvom softvéru SPSS 20 a AMOS 20 za použitia štruktúrného modelovania. Pri odhade parametrov bola opakovane využitá metóda maximálnej vierohodnosti.

Výsledky

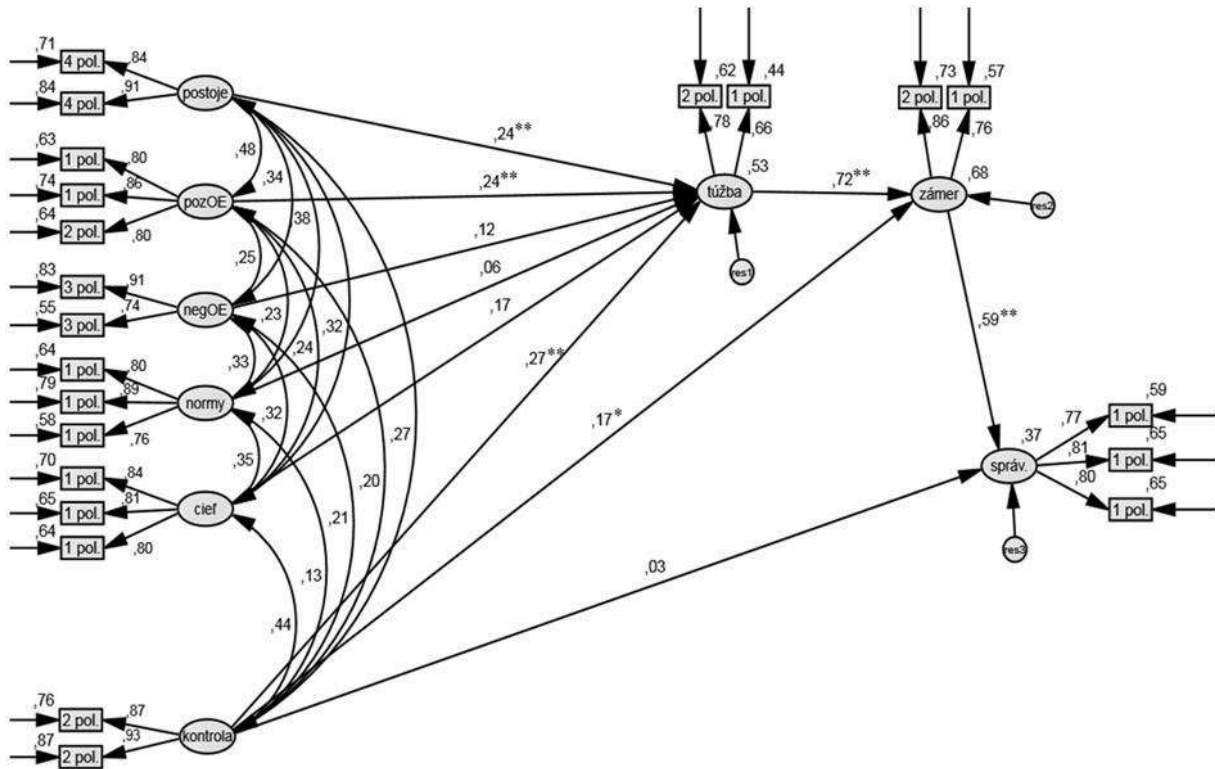
Skôr ako sme pristúpili k overovaniu EMGB modelu vzhľadom na rozdiely v zastúpení mužov vo vzorke sme (kvôli porovnateľnosti oboch štúdií) najskôr zistovali významnosť rozdielov medzi mužmi a ženami v rámci prvého projektu. Výsledky potvrdili rovnocennosť oboch skupín ($\chi^2(414)=611,869$, $p<0,0001$, $\Delta\chi^2=24,914$, $\Delta s.v.=14$, $p=0,035$, $\Delta CFI=0,007$).

Následne sme sa pokúsili overiť platnosť vzájomných vzťahov medzi premennými v takej podobe, ako ich uvádza Richetinová et al. (2011). Do modelu však bola zakomponovaná kontrola v novom ponímaní. (Hodnoty vzájomných korelácií medzi faktormi v porovnaní s pôvodnou štúdiou približuje tab. 2)

Tab. 2 Korelácie medzi faktormi EMGB modelu v druhej štúdií v porovnaní s hodnotami pôvodnej autorskej štúdie (Richetin et al., 2011, s. 41)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2. štúdia									
1. postoje	Richetinová (2011)									
2. túžba po cieľi	2. štúdia	0,27**								
	Richetinová (2011)	0,33**								
3. normy	2. štúdia	0,34**	0,28**							
	Richetinová (2011)	0,38**	0,07							
4. kontrola	2. štúdia	0,22**	0,38**	0,09						
	Richetinová (2011)	0,35**	0,37**	0,13						
5. pozitívne emócie	2. štúdia	0,43**	0,19**	0,24**	0,16*					
	Richetinová (2011)	0,67**	0,36**	0,26*	0,39**					
6. negatívne emócie	2. štúdia	0,29**	0,26**	0,27**	0,17*	0,19**				
	Richetinová (2011)	0,14	0,21*	0,08	0,07	0,29**				
7. behaviorálna túžba	2. štúdia	0,40**	0,35**	0,26**	0,39**	0,39**	0,28**			
	Richetinová (2011)	0,47**	0,60**	0,15	0,59**	0,53**	0,15			
8. zámer	2. štúdia	0,42**	0,39**	0,22**	0,45**	0,31**	0,31**	0,57**		
	Richetinová (2011)	0,58**	0,44**	0,27*	0,57**	0,54**	0,21*	0,73**		
9. správanie	2. štúdia	0,33**	0,20**	0,09	0,30**	0,27**	0,08	0,47**	0,47**	
	Richetinová (2011)	0,20	0,18	0,23	0,24	0,06	0,15	0,19	0,35*	

Po aplikácii parciálneho disagregačného modelu, bol štruktúrny model podrobený analýzám, ktoré potvrdili dostatočné ukazovatele výstižnosti $\chi^2(184)=248,814$; $p<0,001$; SRMR=0,0531; GFI=0,903; CFI=0,971; RMSEA=0,042. Odhady hodnôt štandardizovaných parametrov ukazuje obr. 3.

Obr. 3 Odhady štandardizovaných parametrov EMGB (štúdia 2, N=203)

Vysvetlivky: pol. – položka, pozOE – pozitívne očakávané emócie, negOE – negatívne očakávané emócie, cieľ – túžba po dosiahnutí cieľa, túžba – túžba správať sa istým spôsobom, správ. – správanie. * $p<0,05$, ** $p<0,01$

Výstižnosť modelu tak dosahovala postačujúce hodnoty (s výnimkou signifikancie testu chí-kvadrát). Pri pohľade na hladiny štandardizovaných regresných váh sa dokonca potvrdil aj mediovaný vplyv kontroly na správanie, a to prostredníctvom zámeru ($\gamma=0,18$). Na druhej strane jej priamy vplyv sa dá považovať za nevýznamný ($\gamma=0,03$).

Po uvedených úpravách modelu možno povedať, že dáta sú v prijateľnom súlade s teoretickým, predpokladaným modelom. Vzťahy medzi behaviorálnou túžbou ($R^2=0,53$), zámerom ($R^2=0,68$) a správaním ($R^2=0,37$) sú v súlade s teoretickými očakávaniami. Na rozdiel od pôvodného autorského článku Richetinovej et al. (2011) uvedené výsledky v konečnom dôsledku lepšie vysvetľujú varianciu samotného správania.

Diskusia

Postavenie kontroly bolo z hľadiska druhej štúdie kľúčové. Došlo k zmene jej chápania, kde bol posunutý pôvodný koncept vnímanej behaviorálnej kontroly k sebakontrolu, čo sa

následne odzrkadlilo aj v jej empirickom zisťovaní. Pristúpili sme tak k výraznej obsahovej zmene škály, ktorá ju zachytávala. Tieto zásahy mali niekoľko pozitívnych dôsledkov.

Hodnota Cronbachovej alfy, poukazujúca na vnútornú konzistenciu subškály bola výrazne vyššia (naproti prvej štúdii, kde z pôvodných 0,28 a po vynechaní dvoch položiek 0,59 bolo v druhej štúdii zaznamenaných 0,90).

Ďalej pri komplexnom pohľade môžeme povedať, že došlo k potvrdeniu zmyslupnosti modelu, pretože ukazovatele výstižnosti nadobúdali požadované hodnoty (s výnimkou jedného z indexov a hodnoty testu chí-kvadrát). Rovnako aj celkové výsledky sú takmer totožné s povahou jednotlivých regresných váh uvádzaných v Richetinovej et al. (2011, s. 39) prvej výskumnej štúdii.

Staviac na teoretickom základe sa kontrola v EMGB viazala ku trom faktorom, konkrétne išlo o behaviorálnu túžbu, zámer a správanie. Naše zistenia potvrdili významné väzby len vo vzťahu dvom spomenutým faktorom s výnimkou správania, čo poukazuje na existenciu kontrolných mechanizmov pôsobiacich už v rámci predvôľových procesov. Na ne primárne vo svojej publikácii upozornila Richetinová et al. (2011), avšak tieto väzby sa objavili už aj v predošlých prácach napr. Peruginiho a Connera (2000), či Peruginiho a Bagozziho (2001).

Napriek tomu, že naše zistenia korešponujú aj so súčasným ponímaním sebakontroly ako procesu, ktorý prekonáva impulzívne tendencie a uplatňuje zmenu už na úrovni myšlienok, afektov, impulzov a výkonu v snahe dosiahnuť vyšší cieľ (Baumeister, Vohs & Tice, 2007, Tagny, Baumeister & Boone, 2004), je potrebné poznamenať, že vplyv kontroly na samotné správanie bol žiaduci a očakávaný. Najmä v prípade agresie sa predpokladá jej aktivácia aj na tejto úrovni, nielen v skorších štádiách. Je otázne, či priama väzba nebola potvrdená v dôsledku zvolenej formy agresie. Preto odporúčame v budúcnosti realizáciu ďalších výskumných prác, ktoré by sa zamerali na proces generovania rôznych druhov agresie, od ktorých sa pôsobenie kontroly môže odvíjať.

Pri pohľade na model ako celok zároveň môžeme upozorniť na to, že práve faktor kontroly sa stal najsilnejším prediktorom behaviorálnej túžby. To rovnako potvrdzuje zmyslupnosť nami zaradenej významovej zmeny a súčasne reflektuje aj poznatky z oblasti interakcie agresie a sebakontroly, kde napríklad prítomnosť vyčerpaných kognitívnych rezerv znižuje sebakontrolu a častejšie vedie k agresii (pozri napr. Anderson & Bushman, 2002, Stucke & Baumeister, 2006).

Medzi ďalšie významné prediktory behaviorálnej túžby sa zaradili aj očakávané emócie. Išlo však len o pozitívne emócie po kričaní. Na rozdiel od prvej výskumnej štúdie negatívne emócie po nekričaní podľa našich zistení nemali významný vplyv na chuť vynadať druhému. Tento jav sa vyskytol vo viacerých zahraničných štúdiách (Perugini & Bagozzi, 2001, Perugini & Conner, 2000, Richetin et al., 2011). Je rovnako v súlade s prístupom k sebaregulácii, podľa ktorého je správanie smerujúce k naplneniu cieľa (na pozadí stojí tzv. BAS systém – Behavioral Activation System) sprevádzané pozitívnymi emóciami (pozri napr. Cacioppo, Gardner & Berntson, 1999, Carver, 2004, Förster, Higgins & Idson, 1998, Watson, Wiese, Vaidya & Tellegen, 1999).

Napokon existujú aj ďalšie výskumné zistenia, ktoré prispievajú k osvetleniu dôvodov silnejšieho vplyvu pozitívnych emócií. Ide primárne o informácie z oblasti očakávaných dôsledkov na princípe cost-benefit prístupu (hodnotenie a zvažovanie ziskov a strát jednotlivých alternatív správania). Tie zaradili medzi základné zisky plynúce z agresívnej

reakcie aj možnosť vyhnúť sa prežívaniu negatívnych emócií (Archer, Fernández-Fuertes & Thanzami, 2010, Archer & Southall, 2009, Rutter & Hine, 2005).

Napokon môžeme povedať, že výsledky potvrdili nielen dostatočnú výstižnosť modelu, ale bolo vysvetlených 53% variancie behaviorálnej túžby, 68% zámeru a 37% správania. Zistenia sú o čosi lepšie než uvádza Richetinová et al. (2011), kde je vysvetlených 28% a 17% variancie správania. Podobne tomu bolo aj v porovnaní s ďalšími štúdiami, kde len v jednej z nich – autorov Peruginiho a Bagozziho (2001) zameranej na fyzické cvičenie boli tieto hodnoty vyššie ($R^2=0,46$).

Pri analýzach EMGB sa otvorilo niekoľko ďalších možností jeho modifikácie. Primárne môžeme spomenúť jeho výrazný aktivačný charakter, pričom už každodenná skúsenosť potvrdzuje, že človek je nielen motivovaný smerom k vykonaniu činu, ale aj k vyhnutiu sa tomuto skutku (najmä v prípade agresie), z toho dôvodu odporúčame v budúcnosti zväziť začlenenie viacerých inhibičných mechanizmov do modelu. Rovnako súčasťou EMGB sú emócie, ktorých dôležitým komponentom je aj kognitívna zložka, keďže ide o očakávanie ich budúceho prežívania. Z tohto hľadiska by mohlo byť zaujímavé začleniť do modelu aj emócie v ich tzv. čistej podobe.

Je nutné spomenúť aj niekoľko limitov. Konkrétne je potrebné upozorniť na nepomerne zastúpenie mužov a žien v druhom výskumnom súbore. Rovnako aj z hľadiska štatistického spracovania dáť je možné, že niektoré výsledky mohli byť negatívne ovplyvnené nižším počtom respondentov. Takisto sa popisovaný projekt úzko špecializuje na verbálnu agresiu. Bolo by prínosné sa v budúcnosti zamerať aj na iné, prípadne aj ťažšie formy agresívneho správania a skúmať ich napríklad v rôznych obdobiach života človeka. Na záver môžeme pripomenúť, že predkladaný výskum je korelačný. Pre hlbšie porozumenie problematike by bolo prínosné, ak by budúce výskumy manipulovali kľúčovými premennými experimentálnym spôsobom pre overenie hlavných charakteristík nami uvádzaného teoretického rámca.

Záver

Predkladaným príspevkom sme sa usilovali o overenie pôvodnej podoby Modelu na cieľ orientovaného správania, rovnako ako aj jeho modifikácie. V tejto súvislosti boli realizované dve na seba nadväzujúce výskumné štúdie. Prvotné analýzy nepotvrdili dostatočnú výstižnosť modelu, pričom problémy vykazovala najmä subškála vnímanej behaviorálnej kontroly. Pomocou druhej výskumnej štúdie bol overovaný EMGB s nanovo zadefinovanou kontrolou, kde bola táto chápaná v súlade s najnovšími prístupmi k sebakontrolu. Výsledky ukázali jeho dostatočnú výstižnosť. Týmto spôsobom sa potvrdila zmysluplnosť nami zaradených zmien, ktoré napomohli k zlepšeniu prediktability správania pomocou komplexného EMGB modelu.

Predkladaná práca však nemá ambíciu len v rozšírení teoretických poznatkov v danej sfére. Hlbší náhľad do vzájomných súvislostí podporuje dôležitosť skúmania sebaregulácie a sebakontroly a spôsobov jej posilňovania v každodennom živote človeka, nakoľko ide o najvýraznejší faktor ovplyvňujúci výsledné, v tomto prípade nežiaduce agresívne správanie.

Zdroj financování

Štúdia bola podporená Grantovou komisiou VEGA (1/0924/15 - *Procesy sebaregulácie v dosahovaní distálnych cieľov*).

Literatúra

- Anderson, C.A., & Bushman, B.J. (2002). Human aggression. *Annual Reviews of Psychology*, 53, 27-51.
- Archer, J., Fernández-Fuertes, A.A., & Thanzami, V.L. (2010). Does cost/benefit analysis or self-control predict involvement in two forms of aggression? *Aggressive Behavior*, 36, 292-304.
- Archer, J., & Southall, N. (2009). Does cost-benefit analysis or self-control predict involvement in bullying behavior by male prisoners. *Aggressive Behavior*, 35, 31-40.
- Armitage, Ch.J., & Conner, M. (2001). Efficacy of the theory of planned behaviour: A meta-analytic review. *British Journal of Social Psychology*, 40, 471-499.
- Barchia, K., & Bussey, K. (2011). Individual and collective social cognitive influences on peer aggression: Exploring the contribution of aggression efficacy, moral disengagement, and collective efficacy. *Aggressive Behavior*, 37, 107-120.
- Baumeister, R.F. (2002). Ego depletion and self-control failure: an energy model of the self's executive function. *Self and Identity* 1, 129-136.
- Baumeister, R.F., & Alquist, J.L. (2009). Is there a downside to good self-control? *Self and Identity*, 8, 115-130.
- Baumeister, R.F., Vohs, K.D., & Tice, D.M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351-355.
- Baumgartner, H., Pieters, R., & Bagozzi, R.P. (2008). Future-oriented emotions: Conceptualization and behavioral effects. *European Journal of Social Psychology*, 38, 685-696.
- Cacioppo, J.T., Gardner, W.L., & Berntson, G.G. (1999). The affect system has parallel and integrative processing components: Form follows function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (5), 839-855.
- Carver, C.H.S. (2004). Negative affects deriving from the behavioral approach system. *Emotions*, 4(1), 3-22.
- Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115(1), 74-101.
- Förster, J., Higgins, E.T., & Idson, L.C.H. (1999). Approach and avoidance strength during goal attainment: Regulatory focus and the "goal looms larger" effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 1115-1131.
- Gini, G. (2008). Social cognition and moral cognition in bullying: What's wrong? *Aggressive Behavior*, 32, 528-539.
- Hoe, S.L. (2008). Issues and procedures in adopting structural equation modeling technique. *Journal of Applied and Quantitative Methods*, 1, 76-83.
- Hoffman, W., Friese, M., & Strack, F. (2009). Impulse and self-control from a dual-systems perspective. *Perspectives on Psychological Science*, 2, 162-176.
- Kraft, P., Rise, J., Sutton, S., & Roysamb, E. (2005). Perceived difficulty in the theory of planned behaviour: Perceived behavioural control or affective attitude? *British Journal of Social Psychology*, 44, 479-496.

- Leone, L., Perugini M, & Bagozzi R.P. (2005). Emotions and decision making: Regulatory focus moderates the influence of anticipated emotions on action evaluations. *Cognition and Emotion*, 19(8), 1175-1198.
- Leone, L., Perugini, M., & Ercolani, A.P. (2004). Studying, practicing and mastering: A test of the model of goal-directed behavior (MGB) in the software learning domain. *Journal of Applied Social Psychology*, 34 (9), 1945-1973.
- Lewicka, M., Czapinski, J., & Peeters, G. (1992). Positive-negative asymmetry of "When the heart needs a reason". *European Journal of Social Psychology*, 22, 425-434.
- Metcalf, J., & Mischel, W. (1999). A hot/cool-system analysis of delay of gratification: Dynamics of willpower. *Psychological Review*, 106(1), 3-19.
- Perugini, M., & Bagozzi, R.P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal-directed behaviours: Broadening and deeping the theory of planned behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 40, 79-98.
- Perugini, M., & Bagozzi, R.P. (2004a). The distinction between desires and intentions. *European Journal of Social Psychology*, 34, 69-84.
- Perugini, M., & Bagozzi, R.P. (2004b). An alternative view of pre-volitional processes in decision making: Conceptual issues and empirical evidence. In: G. Haddock, & G.R. Maio (Eds.) *Contemporary perspectives on the psychology of attitudes: The Cardiff symposium*. (s. 1-50). UK: Psychology Press.
- Perugini, M., & Conner, M. (2000). Predicting and understanding behavioral volitions: The interplay between goals and behaviors. *European Journal of Social Psychology*, 30, 705-731.
- Richardson, D.S., & Green, L.R. (2006). Direct and Indirect Aggression: Relationships as social context. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(10), 2492-2508.
- Richetin, J., Richardson, D.S., & Boykin, D.M. (2011). Role of prevolitional processes in aggressive behavior: The indirect influence of goal. *Aggressive Behavior*, 37, 36-47.
- Rutter, A., & Hine, D.W. (2005). Sex differences in workplace aggression: An investigation of moderation and mediation effects. *Aggressive Behavior*, 31, 254-270.
- Strack, F. & Deutch R. (2004). Reflective and impulsive determinants of social behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 8(3), 220-247.
- Stucke, T.S., & Baumeister, R.F. (2006). Ego depletion and aggressive behavior: Is the inhibition of aggression a limited resource? *European Journal of Social Psychology*, 36, 1-13.
- Tagney, J.P., Baumeister, R.F., & Boone, A.L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271-322.
- Taylor, S.E. (1991) Asymmetrical effects of positive and negative events: The mobilization-minimization hypothesis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 67-85.
- Twersky, A., Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453-458.
- Urbánek, T., & Čermák, I. (1997): Vliv self-efficacy na agresivitu a deprese u dětí. *Československá psychologie*, 41(3), 193-199.
- Watson, D., Wiese, D., Vaidya, J., & Tellegen, A. (1999). The Two general activation systems of affect: structural findings, evolutionary considerations, and psychobiological evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(5), 820-838.